

Giriş

Tıp alanındaki önemli gelişmelere rağmen, insanlar zaman zaman şifayı doğada aramış ve yüzyıllardır edindikleri deneyimler neticesinde tıbbi bitkilerin kullanımına hiç ara vermemişlerdir. Özellikle sentetik ve kimyasal içerikli ilaçların, yan etkilerinin ortaya çıkışı tıbbi bitki kullanımını arttırmıştır. Tıbbi bitkiler baharat, ilaç sanayi, meşrubat, parfüm, sabun, şekerleme, kozmetik, diş macunu, çiklet, şifalı ve dinlendirici çay imalatı, esans, aroma, vb. gibi birçok alanda kullanılmaktadır.

Tıbbi ve Aromatik Bitki Nedir?

Aromatik bitki; koku ve tat veren bitki ve bitki kısımlarıdır. Tıbbi bitki ise hastalıklardan korunma ve tedavi amaçlı kullanılan bitki ve kısımlarıdır. Herhangi bir bitki doğrudan ilaç sanayinde tüketiliyorsa ilaç bitkisi; koku ve tat maddeleri sanayinde kullanılıyorsa aromatik bitki; buna karşılık hem ilaç hem de ilgili diğer sanayi kollarında tüketiliyorsa tıbbi ve aromatik bitki olarak kabul edilmektedir. Dünyada ve ülkemizde tıbbi ve aromatik bitkilerin başta ilaç sanayi olmak üzere kozmetik, gıda, yem sanayinde her geçen gün kullanılan çeşit ve miktar hızla artmaktadır. Tıbbi ve aromatik bitkiler bu sektörlerde ham bitki veya bitkisel ekstre, uçucu yağ ve sabit yağ olmak üzere farklı şekillerde kullanılmaktadır.

Dünyadaki tüm bitki türlerinin üst sınır olarak 500.000 olabileceği tahmin edilmektedir. Bu bitkilerin takriben 70.000 kadarından çok farklı amaçlara yönelik yararlanılabilecek potansiyele sahiptir. Ancak, bu bitkilerin; ilk etapta bunlardan 25.000 kadarının tıbbi amaçlar için kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bunlara ilaveten tedavi amacıyla kullanılan bitkilerin miktarında sürekli artışlar dikkat çekmektedir. Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, farmakopelere kayıtlı bitkiler (Bitkisel Droğ)'in sayısının 20.000 olarak belirlenmektedir. 15.000 kadarı süs bitkisi olarak, 10.000 kadarının da besin kaynağı olarak, 5.000 kadarı endüstriyel amaçlar için, kalanları da diğer amaçlar için kullanılmaktadır.

Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Türkiye Florasındaki Yeri

Türkiye'nin yüzölçümü, dünya kara yüzeyinin yüzölçümünün yaklaşık % 0.6'sını kaplamasına rağmen, dünyadaki tüm bitki türlerinin % 2.5'ni barındırır. Türkiye Florasında doğal olarak bulunan toplam bitki türünün 1/3'ü tıbbi ve aromatik amaçlı kullanım potansiyeline sahip olabileceği bildirilmektedir.

Dünya'daki bitki çeşitliliği ve Tıbbi ve Aromatik Bitkiler

Dünyadaki tüm bitki türlerinin üst sınır olarak da 500.000 olabileceği tahmin edilmektedir. Bu bitkilerin takriben 70.000 kadarından çok farklı amaçlara yönelik yararlanılabilecek potansiyele sahiptir. Ancak, bu bitkilerin; ilk etapta bunlardan 25.000 kadarının tıbbi amaçlar için kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, farmakopelere kayıtlı tıbbi bitkiler (Bitkisel Droğ) in sayısının 20.000 olarak belirtilmektedir.

Son yıllarda dünyada geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarındaki hızlı artışa bağlı olarak başta Çin, Hindistan ve Almanya olmak üzere geleneksel ve diğer doğal tedaviden faydalanma oranları hızla yükselmektedir.

Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanım Alanları ve Ticareti

Türkiye'de ekonomik öneme sahip ve ticareti yapılan tıbbi ve aromatik bitkilerin sayısı 500 olduğu bildirilmiştir. Bu 500 bitki türünden yaklaşık 200 bitki türünün ihracat potansiyelinin olduğu bilinmektedir. Ülkemizde kullanılan ve ticareti yapılan tıbbi ve aromatik bitkilerin tür sayısı olarak % 90'nın doğadan toplanarak geri kalan türlerinde tarımının yapılarak; Türkiye'de toplam üretilen tıbbi ve aromatik bitkiler üretim miktarının ise % 50'nin tarımı yapılarak sektörde değerlendirildiği yapılan analizlerinden çıkarılmaktadır.

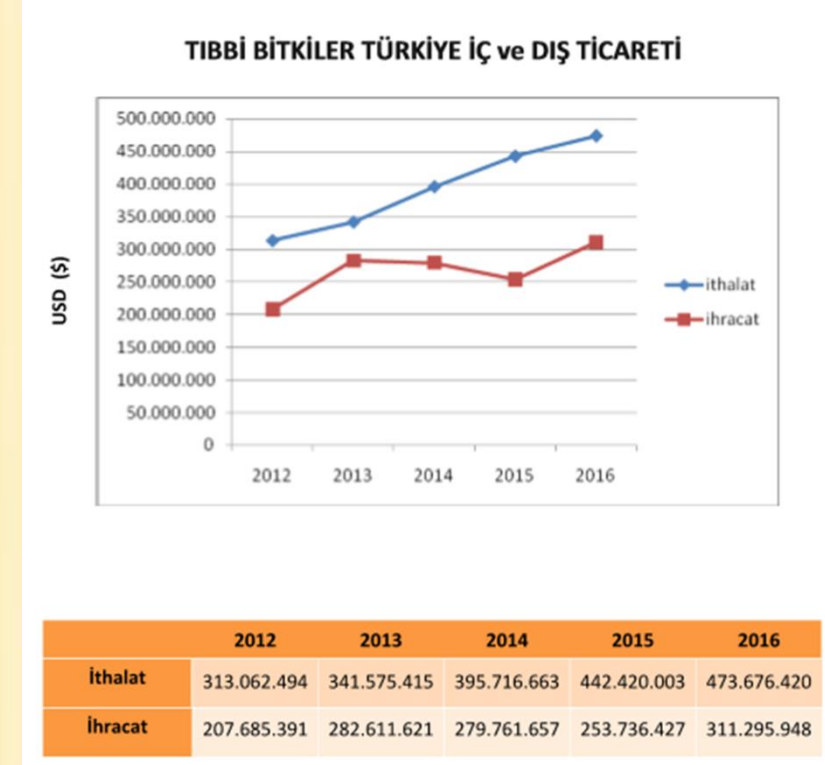
Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Dış Ticaretteki Yeri

Tıbbi ve aromatik bitkiler ulusal ekonomimize olan katkıları ve yöre halkına sağladığı ek gelir ile tarımsal ürünler içerisinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye sahip olduğu ekolojik koşullar nedeniyle, bitki türlerinin çokluğu bakımından dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer almakta olup, pek çok bitkinin gen merkezi konumundadır. İhracatın ve iç tüketimin kaynağını genelde doğal olarak yetişen tıbbi bitkiler oluşturmaktadır.

Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin İhracat Miktarları

ÜRÜN ADI	2012		2013		2014		2015		2016	
	MİKTAR (ton)	İHRACAT DEĞERİ (USD)	MİKTAR (TON)	İHRACAT DEĞERİ (USD)	MİKTAR (TON)	İHRACAT DEĞERİ (USD)	MİKTAR (TON)	İHRACAT DEĞERİ (USD)	MİKTAR (TON)	İHRACAT DEĞERİ (USD)
Zencefil	8	56.942	21	123.013	13	94.990	14	66.079	31	131.364
Çemen	48	80.072	67	106.502	96	162.673	141	217.433	74	117.358
Defne yaprakları	10482	29.951.348	10676	32.231.082	12255	35.762.159	12723	35.831.347	14073	40.100.766
Susam tohumu	1836	4.958.572	2027	6.563.951	2417	8.728.552	2433	7.286.554	3417	8.383.352
Haşhaş tohumu (tohumluk)	17	45.069	378	1.099.137	79	281.584	0.100	253	20	52.638
Haşhaş tohumu (diğer)	16300	49.285.859	20342	83.703.041	16518	59.190.682	12124	37.687.788	20408	56.457.848
Meyan kökü	433	810.749	621	1.259.866	1329	2.321.804	919	1.522.501	290	789.773
Nane, küçük paketler içerisinde bitkisel çay olarak kullanılanlar	16	133.959	12	147.366	7	94.650	6	102.740	5	127.654
Nane, diğer	150	671.586	178	862.651	198	950.505	354	1.211.461	368	1.232.766

ÜRÜN ADI	2012		2013		2014		2015		2016	
	MİKTAR (ton)	İHRACAT DEĞERİ (USD)	MİKTAR (TON)	İHRACAT DEĞERİ (USD)	MİKTAR (TON)	İHRACAT DEĞERİ (USD)	MİKTAR (TON)	İHRACAT DEĞERİ (USD)	MİKTAR (TON)	İHRACAT DEĞERİ (USD)
İbrahim: küçük paketler içerisinde bitkisel çay olarak kullanılanlar	6	152.344	8	186.928	5	137.319	6	154.130	7	192.357
İbrahim: diğer	55	735.886	59	787.523	72	724.478	55	512.169	25	270.064
Ada çayı (Solivur officinalis): küçük paketler içerisinde bitkisel çay olarak kullanılanlar	5	134.686	70	444.120	48	466.273	40	430.883	73	569.190
Ada çayı (Solivur officinalis): diğer	1484	5.716.225	1345	5.891.903	1644	6.341.455	2029	7.633.673	1997	7.081.905
Diğer bitkiler: kısımları; küçük paketler içerisinde bitkisel çay olarak kullanılanlar	39	678.136	32	656.104	29	430.503	30	549.570	41	475.343
BİTKİ KISMILARININ diğertleri	1008	2.866.345	-	-	-	-	-	-	-	-

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler

1- Anzer / Yayla Kekliği :

Thymus pseudopulegioides Klovov&Des-Shost. (*Lamiaceae*)

Halk arasında anzer çayı, anuk, nemamul otu ve dağ çayı olarak bilinmekle birlikte genel olarak kekik olarak adlandırılır. Kullanılan kısımları yaprak ve çiçekleridir. İnfüzyon, dekoksiyon, baharat halinde kullanımları vardır. Kekik halk arasında en çok baharat olarak tüketilmektedir. Kekiklerin yaprak ve çiçekleri bağırsak rahatsızlıklarının, kalp hastalıklarının tedavisinde, astım ve soğuk algınlıklarında, yüksek kolesterolda, romatizma, bademcik iltihabında, kurt düşürücü, kan dolaşımını uyarıcı, sinir sistemini kuvvetlendirici, kabız, mide rahatsızlıklarında, diürek ve antiseptik olarak kullanılmaktadır.

2- Çarkifelek :

Passiflora incarnata L. (*Passifloraceae*)

Çarkifelek fırlıdak çiçeği, fırlıdak gülü ve saat çiçeği olarak da bilinmektedir. Çarkifelek bitkisinin şurup şeklinde kullanımı vardır. Uyku düzensizliklerinde, gerginlik, huzursuzluk, nöraljik ağrılar, baş ağrıları ve anksiyetede çok yaygın kullanılır. Kültür yapılan çarkifelek bitkisinin yaprak hasadı yapılarak ve uygun şekilde kurutulup endüstriyel olarak hasat sonrası işlemlerden geçirilerek ilaç hammaddelerine dönüştürülmektedir.

3- Tarhun :

Artemisia dracunculul L. (*Asteraceae*)

Bitki aynı zamanda "yavşan" adıyla da bilinmektedir. Ülkemizde de yetiştiriciliği yapılan ekzotik bitkilerdendir. Türkiye'de de Bayburt'ta ticari olarak yetiştirilmektedir. Tarhun, tıbbi olarak fonksiyonel bitkilerdendir. Sindirime yardımcı ve bağırsak gazları ile idrar söktürücüdür. Antiseptik, iştah açıcı, kramp çözücü, kurt düşürücüdür. Yöresel olarak en fazla taze ve kurutulmuş olarak kullanılır. Uçucu yağı ve bunun yanında kurutulmuş bitkisi de baharat olarak tüketilir. Aynı zamanda çayı da yapılmaktadır.

4- Aynı Sefa / Tıbbi Nergis :

Calendula officinalis L. (*Asteraceae*)

Aynısefa, tıbbi nergis, kandi çiçeği, portakal nergisi gibi isimlerle bilinmektedir. Aynısefa bitkisinin kullanılan kısımları çiçekleridir. Bitkinin çiçeklerinden çay, tentür, sirke olarak ve maserasyonu yapılarak; soğuk algınlığında, yara tedavisini destekleyici, ateşli hastalıklarda, böcek ısırıklarında, bebek pişiklerinde, diş eti hastalıklarında, hemoroid, mide kramplarında, kabızlıkta ve fitoterapide kullanılmaktadır.

5- Kudret nanı :

Momordica charana L. (*Cucurbitaceae*)

Kudret narının meyvesi ve yaprakları antioksidan, antibakteriyel, an-kanser, antihepatotoksik, antiviral, antiülserojenik ve larvisid etkileri dolayısıyla bazı hastalıkların kontrolü için gıda veya ilaç olarak kullanılabilmektedir. Geleneksel tıpta anemi (kansızlık), artrit (damar sertliği), soğuk algınlığı, ateş, gut, kısırlık, böbrek taşı, peptik ülser, mide ağrısı tedavisinde ve kurt düşürücü olarak kullanıldığı kayıtlıdır.

6- Altın otu :

Helichrysum arenarium (L.) Moench (*Astraceae*)

Ölmez çiçek, yayla çiçeği, altın çiçeği gibi yöresel isimleri ile de bilinir. İdrar ve safra söktürücü, kum dökücü olarak, ülser ve gastrit iyileştirmede kullanılır. Sarılık hastalığının tedavisinde suyu kaynatılarak içilmektedir. Çıban ve benzeri iltihaplı yaraların tedavisinde, bitkinin çiçekleri tereyağı ile kavrulup, soğuduktan sonra hastalıklı bölgeye sürülmektedir. Çiçekleri kozmetikte antiaging olarak kullanılmaktadır.

7- Hünnap :

Zizyphus jujuba / *Zizyphus zizyphus* Mill. (*Rhamnaceae*)

Hünnap, Ünnap, Hinnap, İnnap, Çiğde, Kuran İğdesi gibi yerel isimleri bulunan tıbbi bir meyvedir. Hünnap meyveleri lezzetli olup müsilaj ve pektin içerir. Şeker hastalığı için direkt olarak tüketilir Halk arasında göğüs yumuşatıcı, balgam ve idrar söktürücü, öksürük kesici, müşhil ve kan temizleyici olarak kullanılan bir meyvedir. Aspirin gibi, ateşi düşürüp ağrı ve stresi azaltmada, zihinsel yorgunluk, fiziksel güçsüzlük ve uykusuzluk durumlarında hünnap meyvesinin çay olarak tüketilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1-Bayramoğlu, M. M., Toksoy, D., Şen, G., 2009. Türkiye'de Tıbbi Bitki Ticareti II. Ormanlıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, s. 89-98, 19-21 Şubat, Isparta.

2-Kan, Y., Günhan, R. S., Kevseroğlu, K., Eminağaoğlu, Ö., Akbulut, S., Dede, Ö., 2017. Doğu Karadeniz Bölgesi Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Envanterinin Çıkarılması, Ticareti Kullanımının Araştırılması ve Üreticilerin Eğitimi Projesi Eğitim Kitabı. 146 s.

Doğu Karadeniz Bölgesinde Ekonomik Öneme Sahip Tıbbi ve Aromatik Bitkiler

- Aliç : *Crataegus* spp. (*Rosaceae*)
- Defne : *Laurus nobilis* L. (*Lauraceae*)
- Taflan / Kara yemiş : *Prunus laurocerasus* L./ *Laurocerasus officinalis* L. (*Rosaceae*)
- Ağaç Mürver : *Sambucus nigra* L. (*Caprifoliaceae*)
- Maviyemiş : *Vaccinium myrtillus* L. (*Ericaceae*)
- Maviyemiş : *Vaccinium arctostaphylos* L. (*Ericaceae*)
- Gilburu : *Viburnum opulus* L. (*Adoxaceae*)
- Kır İğdesi : *Elaeagnus rhamnoides* (L.) (Sny: *Hippophae rhamnoides*) A. Nelson. (*Elaeagnaceae*)
- Kafkas İhlamuru : *Tilia rubra* DC. (*Tiliaceae*)
- Salep : *Orchis* spp. (*Orchidaceae*)
- Yabani Nar : *Punica granatum* L. (*Punicaceae*)
- Sumak : *Rhus coriaria* L. (*Anacardiaceae*)
- Köndir : *Satureja spicigera* (C. Koch) Boiss. (*Lamiaceae*)
- Nişoş : *Micromeria frucosa* (L) Druce (*Lamiaceae*)
- Frenk soğanı / Zaguda : *Allium schoenoprasum* L. (*Aliaceae*)
- Hodan otu : *Borago officinalis* L. (*Boraginaceae*)
- Tavşan memesi : *Ruscus aculeatus* L. (*Ruscaceae*)
- Bilyalı Kekik : *Origanum onites* L. (*Lamiaceae*)
- Tıbbi Nane : *Mentha piperita* L. (*Lamiaceae*)
- Lavanta : *Lavandula* sp. (*Lamiaceae*)
- Çarkifelek : *Passiflora incarnata* L. (*Passifloraceae*)
- Limon otu : *Lippia citrodora* Kunth (*Verbenaceae*)
- Tarhun : *Artemisia dracunculul* L. (*Asteraceae*)
- İsrigan : *Urca* spp. (*Urceae*)
- Sarı Kantaron : *Hypericum perforatum* L. (*Hypericaceae*)
- Aynısefa / Tıbbi nergis : *Calendula officinalis* L. (*Asteraceae*)
- Kudret nanı : *Momordica charana* L. (*Cucurbitaceae*)
- Aslanpençesi : *Alchemilla* spp. (*Rosaceae*)
- Altın otu / Ölmez çiçek : *Helichrysum arenarium* (L.) Moench (*Astraceae*)
- Gül : *Rosa damascena* L. (*Rosaceae*)
- Frenk Üzüümü : *Ribes petraeum* Wulfen (*Grossulariaceae*)
- Hünnap : *Zizyphus jujuba* Mill. (*Zizyphus zizyphus*) (*Rhamnaceae*)
- Güz yemişi : *Elaeagnus umbellata* Thunb (*Elaeagnaceae*)
- Kızılcık : *Cornus mas* L. (*Cornaceae*)

